

تحلیلی بر نقش توانمندی‌های محیطی در توسعه پایدار نواحی روستایی (مورد مطالعه: بخش مرکزی شهرستان رستم)^۱

دکتر مسعود مهدوی^۱، علی شمس‌الدینی^۲

۱- استاد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران
۲- دانش‌آموخته دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران

چکیده

دستیابی به وضعیت قابل قبولی از فرایند رشد، توسعه و تعالی در جوامع انسانی اعم از شهر و روستا نیازمند مهیا نمودن زمینه‌های برنامه‌ریزی بر پایه شناسایی محیط و بهره‌گیری از قابلیت‌های موجود در آن فضا می‌باشد. در این راستا شناخت، بررسی و تحلیل توانمندی‌های انسانی و طبیعی موجود در عرصه‌های روستایی کشور می‌تواند به عنوان زیربنا و اصلی مهم در روند توسعه پایدار این سکونتگاه‌های انسانی مطرح گردد. مقاله پیش رو با تکیه بر رویکردی کاربردی و به شیوه تحلیلی- توصیفی بر آن است تا ضمن بررسی مفاهیم توسعه پایدار روستایی؛ به معرفی و تجزیه و تحلیل قابلیت‌های محیطی (طبیعی- انسانی) روستاهای بخش مرکزی شهرستان رستم در جهت دستیابی به توسعه پایدار در این کانون‌های جمعیتی بپردازد. در این راستا جمع‌آوری اطلاعات به دو صورت کتابخانه‌ای و میدانی صورت گرفته است. شاخص‌های مورد بررسی در این مقاله را نیز تحلیل اطلاعات طبیعی اعم از ساختار زمین، توپوگرافی، منابع خاک و آب به همراه وضعیت انسانی همچون سطح سواد، میزان مشارکت روستائیان و مهم‌تر از همه معرفی توان‌ها و قابلیت‌های بخش کشاورزی روستاهای مورد مطالعه را شامل می‌گردد. در نهایت تلاش است به ارائه راهکارهای لازم به منظور فراهم آوردن زمینه‌های توسعه پایدار در روستاهای شهرستان اقدام گردد. نتایج تحقیق گواه از آن است که مجموعه روستاهای این شهرستان به لحاظ ویژگی‌های محیطی دارای قابلیت بالایی جهت انجام و توسعه فعالیت‌های کشاورزی و عملکردهای اقتصادی- خدماتی وابسته به آن می‌باشند. که این پتانسیل در کنار بسط و گسترش فعالیت صنایع تبدیلی و تکمیلی همراه با رونق بخشیدن به بخش تجارت در منطقه می‌تواند با مدیریتی خردمندانه و هماهنگ توأم با مشارکت همه‌جانبه روستائیان زمینه‌ها و شرایط دستیابی به توسعه پایدار منطقه را فراهم بیاورد.

کلید واژه‌ها: روستا، توسعه روستایی، توانمندی محیطی، توسعه کشاورزی، شهرستان رستم.

مقدمه:

برخوررداری از سطح قابل قبولی از رفاه، اشتغال‌زایی و درآمد مکنفی برای همه افراد جامعه و همچنین دستیابی به آبادانی و توسعه ملی از مهم‌ترین اهداف برنامه‌ریزان و سیاست‌مداران در کشورهای جهان به ویژه جوامع در حال توسعه محسوب می‌گردد. به عبارت دیگر تلاش به منظور کاهش فقر و تأمین رفاه اجتماعی برای عموم مردم در

^۱. این مقاله مستخرج از رساله دکتری است که به راهنمایی آقای دکتر مسعود مهدوی در دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران تهیه شده است.

قالب اجرای برنامه‌های رشد و توسعه در نواحی جغرافیایی یک سرزمین از اولویت‌های مهم در رسیدن به توسعه - پایدار ملی می‌باشد. به منظور برقراری عدالت فضایی و اجرای برابری در روند تحول و توسعه جامعه می‌بایست وضعیت معیشتی و رفاهی روستائیان بعنوان فقیرترین افراد اینگونه جوامع در کانون توجه برنامه‌ریزان و مدیران قرار بگیرد. در اقتصاد سیاسی ایران روستا و روستانشینی همواره از چنان اهمیت و جایگاه ویژه‌ای برخوردار بوده که سرنوشت کشور در هر دوره از تاریخ به سرنوشت روستاها بستگی داشته است (آسایش، ۱۳۸۲، ص ۲)، اما در دهه‌های اخیر به دلیل مسایل ناشی از اجرای سیاست‌ها و برنامه‌های دولت‌ها در قبل و بعد از انقلاب همچون میل به نوسازی، شهرنشینی و صنعتی‌نمودن جامعه؛ و همچنین تضعیف و تخریب بنیانهای زیستی و اقتصادی - اجتماعی روستاها به واسطه بروز پیامدهای ناخوشایند طبیعی - انسانی این کانون‌های سکونتگاهی از چرخه رشد و توسعه عقب افتاده‌اند، که این موضوع سبب پدید آمدن فقر، نابرابری میان شهر و روستا و مشکلات معیشتی - رفاهی بیشمار برای روستائیان شده است. بنابراین توجه به عرصه‌های روستایی کشور و تأمین خدمات و تسهیلات کافی به منظور فعال‌سازی واحدهای روستایی، چه به دلیل ضرورت گسترش فعالیت‌ها و بویژه فعالیت‌های بخش اول و چه به دلیل سازماندهی صحیح امکان تثبیت جمعیت در عرصه‌های مختلف و نیز مرتبط ساختن سکونتگاههای روستایی به شبکه عام نظام سکونتگاهی کشور و توسعه پایدار ناحیه؛ امری جدی و اجتناب‌ناپذیر می‌نماید (ضیاءتوانا و همکاران، ۱۳۸۹، ص ۴۸). اگر چه بررسی‌ها از اجرای برنامه‌های گسترده و در عین حال پراکنده طی سالهای پس از انقلاب در زمینه رفع محرومیت، بهسازی و عمران روستایی با تخصیص اعتبارات لازم در زمینه برنامه‌های روستایی حکایت می‌کند. با این حال به نظر می‌رسد همچنان محرومیت، فقر و نابرابری در مناطق روستایی حاکم باشد (حسن‌زاده و همکاران، ۱۳۸۸، ص ۲۸). به گونه‌ای که آثار و نشانه‌های این وضعیت را می‌توان در مسائل و مشکلات مناطق روستایی از جمله متلاشی شدن اقتصاد معیشتی روستاها، پایین‌آمدن بازده تولیدات کشاورزی، کاهش درآمد، بیکاری فزاینده، مهاجرفرستی و تخلیه جمعیتی، وجود محرومیت، فقر و نابرابری، فقدان دسترسی به امکانات بهداشتی و آموزشی، وابستگی روزافزون به حمایت‌های اجتماعی دولت، افزایش روحیه مصرف‌گرایی، تخریب محیط زیست، عدم توانایی در مواجهه با بلایای طبیعی و ... مشاهده نمود (رضوانی، ۱۳۸۳، ص ۲۴-۳). با توجه بر اصل نهادینه‌ی توسعه که منوط به تشخیص و تعیین عوامل پیچیده طبیعی و انسانی، یعنی برنامه‌ریزی (با تکیه بر شناسایی توانها و تنگناهای موجود در هر مکان) که مقدم بر خود توسعه می‌باشد (مهدوی و همکاران، ۱۳۸۴، ص ۲۵). برای دستیابی به توسعه پایدار در عرصه‌های سکونتگاهی کشور اعم از شهرها و روستاها شناخت وضع موجود و ترسیم فضای مطلوب ضروری است. به عبارت دیگر بررسی، ارزیابی و داشتن شناختی جامع از ویژگی‌ها و پتانسیل‌های موجود در نواحی روستایی و نیز تجزیه و تحلیل قابلیت‌ها و تنگناهای محیطی در فرایند برنامه‌ریزی توسعه روستایی اهمیت بسزایی دارد. از آنجائیکه محور اصلی فعالیت ساکنین روستاهای شهرستان رستم کشاورزی و فعالیت‌های وابسته به آن می‌باشد، این بخش سهم عمده‌ای از نظر درآمد روستائیان را به خود اختصاص می‌دهد. با توجه به وجود خاک حاصلخیز، بارندگی و دمای مناسب، وضعیت توپوگرافی در این محدوده همه زمینه‌های مساعد را برای گسترش فعالیت در بخش کشاورزی فراهم آورده است. از این رو چنانچه با برنامه‌ریزی صحیح و استفاده از امکانات و تکیه بر فعالیت کشاورزی بتوان بصورت عقلانی از توانهای محیطی این بخش استفاده نمود،

می‌توان به افزایش سطح زیرکشت محصولات و تولیدات زراعی- دامی و افزایش راندمان در واحد سطح منطقه امیدوار بود. که این فرایند به افزایش درآمد روستائیان، ایجاد اشتغال، کاهش فقر و تثبیت جمعیت در روستاهای مورد مطالعه منتهی خواهد شد.

در این پژوهش که با تکیه بر رویکردی کاربردی و به شیوه تحلیلی- توصیفی انجام گرفته است، تلاش است با شناختی همه‌جانبه از کلیه توانمندیها و تنگناهای محیطی (طبیعی- انسانی) روستاهای بخش مرکزی شهرستان رستم از توابع استان فارس در محدوده دهستان‌های رستم یک و رستم دو با ۹۱ آبادی سکونتگاهی به ارائه راهکاری سازنده در راستای دستیابی به روند توسعه پایدار روستایی در این ناحیه اقدام گردد. بعبارت دیگر این مطالعه درصدد است با شناخت و بررسی تمامی بنیان‌ها و پتانسیل‌های محیطی ناحیه روستایی مورد مطالعه اعم از طبیعی و انسانی به ویژه قابلیت‌های توسعه «فعالتهای کشاورزی» به ارائه پیشنهادات لازم به منظور فراهم آوردن زمینه‌های رسیدن به توسعه پایدار در روستاهای این شهرستان اقدام نماید. در این راستا فرضیه زیر مطرح می‌گردد:

- بخش کشاورزی با تکیه بر توانمندی‌های بالقوه و بالفعلی که در اختیار دارد؛ می‌تواند با افزایش تولید و درآمدزایی موجبات درآمدزایی و توسعه پایدار روستاهای شهرستان را سبب گردد.

روش تحقیق:

نوع تحقیق در این پژوهش کاربردی و روش بررسی در آن توصیفی- تحلیلی می‌باشد. با توجه به موضوع تحقیق تکنیک گردآوری آمار و اطلاعات مورد نیاز کتابخانه‌ای- اسنادی و میدانی می‌باشد. در شیوه کتابخانه‌ای از کتابخوانی، بررسی مقاله، پایان‌نامه‌ها، تحلیل داده‌های منتشر شده توسط سالنامه‌های آماری، نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سالهای ۸۵-۱۳۵۵ و نیز سرشماری کشاورزی شهرستان ممسنی در سال ۱۳۸۴ استفاده شده است. در شیوه میدانی نیز جمع‌آوری داده‌ها با تکیه بر روشهای حضور در منطقه، مشاهده و مصاحبه صورت گرفته است. محدوده جغرافیایی مورد پژوهش را شهرستان رستم و جامعه آماری آن را مجموعه روستاهای دهستان رستم ۱ و رستم ۲ از توابع بخش مرکزی این شهرستان تشکیل می‌دهد. شاخص‌های مورد بررسی در این مقاله را تحلیل توانمندیهای طبیعی (اعم از توپوگرافی، منابع خاک، آب) به همراه وضعیت انسانی (جمعیت، سطح سواد) و مهم‌تر از همه معرفی توانها و تنگناهای بخش کشاورزی (زراعت، باغداری، دامداری) در روستاهای مورد مطالعه را شامل می‌گردد. برای دریافت تحلیلی دقیق‌تر از توانمندیها و تنگناهای موجود در ناحیه مورد مطالعه از ارائه جدول استفاده شده است.

مبانی و ادبیات نظری:

توسعه پایدار روستایی:

گسترش شهرگرایی و رشد بی‌رویه شهرها همگام با کاهش اهمیت روستاها به خصوص در کشورهای در حال توسعه موجب دگرگونی‌های پر دامنه‌ای در وضعیت زندگی روستائیان و شهرنشینان گردیده است. به طوری که کاهش جمعیت روستایی، رها شدن بسیاری از زمینهای زراعی، پایین آمدن سطح زندگی روستائیان و ارائه نامناسب خدمات عمومی و رفاهی در سکونتگاههای روستایی نسبت به مراکز شهری، افزایش نابرابریهای شهر و روستا، اختلافات طبقاتی و بسیاری از معضلاتی که گریبان شهرها و روستاها را گرفته مستقیماً ریشه در نارسائیها و مسائل

روستائی دارد (سعیدی، ۱۳۸۱، ص ۱). همچنین سکونتگاه‌های روستایی به لحاظ کارکرد اقتصادی در طی بیش از پنجاه سال برنامه‌ریزی در کشور از جایگاه خاص برخوردار نبوده‌اند. در نتیجه این بی‌هویتی و عدم برخورداری از جایگاه مناسب در نظام برنامه‌ریزی و نیز مسائل حاد روستاها از لحاظ برخورداری از خدمات زیربنایی و روبنایی و توسعه فعالیت‌های اقتصادی، اشتغال و سطح زندگی، روز به روز از سهم جمعیت آنها کاسته شده و الگوی جمعیتی کشور از روستایی به شهری تغییر یافته است. از این‌رو تلاش در جهت توسعه محیط‌های روستایی و رفع فقر از چهره و کالبد این سکونتگاه‌های انسانی به یکی از مهم‌ترین برنامه‌های توسعه ملی مبدل گردید. در کشور ما نیز ضرورت پرداختن به امر روستا و توسعه آن از سوی دولت؛ از چند دهه پیش احساس و در غالب موارد بعنوان محور سیاست‌های توسعه تلقی شده است (شکوری، ۱۳۸۰، ص ۵۳). در این راستا اگر هدف اصلی از توسعه روستایی را توانا ساختن توده‌های جمعیت روستایی بدانیم که اکنون نمی‌توانند با تلاش‌های خود نیازهای اساسی زندگی را برآورده سازند (Hunter, 1980, p 4)، در چارچوب روند تحولی «مفهوم توسعه» به معنای عام آن، «مفهوم توسعه روستایی» نیز در گذر زمان دچار تغییر و تحول گردید؛ زیرا پارادایم قدیم توسعه روستایی منجر به افزایش و توزیع عادلانه درآمد، کاهش فقر، تعدیل نابرابریها در جهت کسب فرصت‌های برابر از حیث منافع و منابع، افزایش همه جانبه کیفیت زندگی، مشارکت مؤثر مردم و نهادهای محلی در تصمیم‌سازی و فرایند برنامه‌ریزی نشده است (مؤسسه توسعه روستایی، ۱۳۸۱، ص ۶). از این‌رو به تاسی از پارادایم «پایداری» در مباحث توسعه چارچوب تئوری توسعه پایدار اجتماعات روستایی و انسان روستایی با زمین زیر پایش به گونه‌ای توأمان و یکپارچه مطمع نظر قرار گرفت. بدین منوال تراوش اندیشه‌ی توسعه در حوزه برنامه‌ریزی روستایی منجر به تحول اساسی در این عرصه گردیده است. تکامل مفهومی توسعه در قالب توسعه پایدار و فصل مشترک آن با رفاه اجتماعی زمینه تقویت رویکرد جدیدی در روستاها شده که چالش‌های فکری خاصی را به دنبال داشته است (رکن‌الدین افتخاری و همکاران، ۱۳۸۲، ص ۶۶). بطوری‌که پایداری در توسعه روستایی توسط بانک جهانی به صورت بهبود شرایط زندگی در مناطق روستایی و کاهش فقر تعریف گردید (World Bank, 2001, p 12). همچنین «مانفرد زیلر» در چارچوب مفهومی توسعه روستایی با رویکرد توسعه پایدار معتقد است: توسعه روستایی در شرایطی مبتنی بر توسعه پایدار خواهد بود که بر اساس سه بعد و محور عمده «برابری»، «رشد اقتصادی» و «پایداری محیطی» عمل نماید (Zeller, 2006). و در شرایط نوین کارکرد، اهمیت و ضرورت شاخص‌های توسعه پایدار از آنجا ناشی می‌شود که مهم‌ترین ابزار برای رصد نمودن سیاست‌ها، برنامه‌ها، آثار و نتایج توسعه و قرارگرفتن در مسیر پیشرفت به سوی توسعه پایدار روستایی می‌باشند (مهندسين مشاور سبز اندیش پایش (ساپ)، ۱۳۸۵، ص ۷). بدین ترتیب توسعه پایدار روستایی فرایندی است که: ارتقای همه جانبه حیاط روستایی را از طریق زمینه‌سازی و ترغیب فعالیت‌های همساز با قابلیت‌ها و تنگناهای محیطی مورد تاکید قرار می‌دهد (مؤسسه توسعه روستایی، ۱۳۸۱، ص ۶). در این رابطه مهم‌ترین هدف توسعه پایدار روستایی عبارت خواهد بود از: قابل زیست کردن عرصه‌های زندگی برای نسل آینده و فعلی، با تاکید خاص بر بهبود مداوم روابط انسانی - محیطی و نیز افزایش رفاه اجتماعی ساکنین روستا (Pomeroy, 2002, p 5). با چنین برداشتی و در چارچوب تئوریک، توسعه پایدار روستایی باید به توسعه همه‌جانبه اجتماعات روستایی در قالب بدیل‌های زیر منجر شود:

- مدیریت پایدار و متوازن در بهره‌برداری از منابع طبیعی
- ارتقای کیفیت زندگی و کاهش فقر
- گسترش مشارکت مؤثر، افزایش فرصتهای برابر و دامنه انتخاب به ویژه برای زنان و جوانان
- توسعه و ارتقای سرمایه‌های انسانی در محیط‌های روستایی
- ارتقای بهره‌وری در کشاورزی، استحکام رشد اقتصادی و تنوع‌سازی در اقتصاد روستایی
- یکپارچگی و پیوند موزون جوامع و فضاهاى روستایی با کلیت سرزمین (وثوقی و همکاران، ۱۳۸۹، ص ۲۷). نکته‌اساسی در این میان آن است که همواره اشتغال‌زایی و فقرزدایی راتنهاراه برون‌رفت از معطل توسعه‌یافتگی و یانایپایداری توسعه در عرصه‌های روستایی به شمار آورده‌اند، حال آنکه توسعه پایدار روستایی جنبه‌های گوناگونی از توسعه و تحول شرایط زندگی روستایی را شامل می‌شود (سعیدی، ۱۳۷۷، ص ۲۰-۱۹). در تصویر شماره ۱ تا حدودی به این اهداف اشاره شده است.

تصویر شماره (۱)، اهداف راهبردی و به هم مرتبط توسعه پایدار روستایی

منبع: مهندسین مشاور سبز اندیش پایش (ساپ)، ۱۳۸۵، ص ۷.

کشاورزی و توسعه پایدار روستایی:

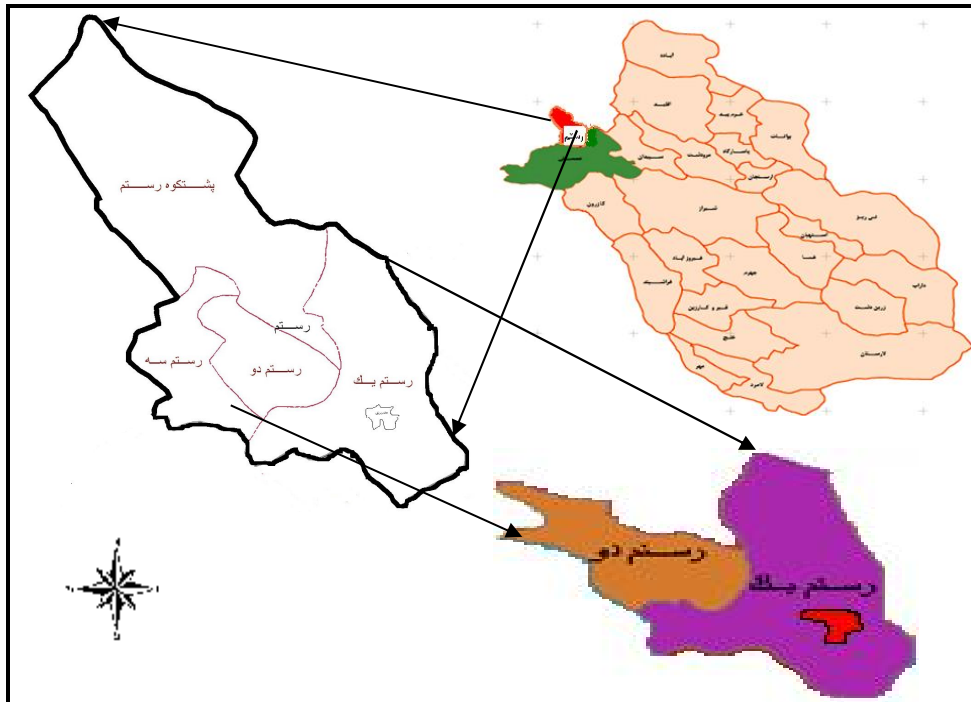
بیش از ۶۰ درصد از جمعیت دنیا در مراکز و سکونتگاه‌های روستایی زندگی می‌کنند که قریب به اکثریت این کانون‌های جمعیتی در محرومیت، فقر و توسعه نیافتگی مضاعف به سر می‌برند. از این‌رو توجه به بهبود معیشت، توسعه و رفاه اجتماعی این قشر از ساکنین جهان از اهمیت شایان توجهی برخوردار است. بدین‌منظور راهکارها و پیشنهادات زیادی از سوی نظریه‌پردازان توسعه برای بهبود وضعیت زندگی روستانشینان ارائه شده است. در این راستا؛ کشاورزی بعنوان بخش تعیین‌کننده و پیشتاز در توسعه روستاها مطرح می‌شود و استدلال بر این است که با توسعه کشاورزی و بهبود وضعیت تولید و درآمد در این بخش اهداف توسعه روستایی محقق می‌گردد (جمعه‌پور، ۱۳۸۴، ص ۷۷). از جمله اندیشمندانی که توسعه کشاورزی و روستایی را محور توسعه می‌دانند؛ می‌توان به «مایکل تودارو» اشاره کرد. تودارو اعتقاد دارد که: توسعه ملی منوط به توسعه روستایی و توسعه روستایی منوط به پیشرفت

کشاورزی و تولید هماهنگ زارعین کوچک در بخش روستایی است (تودارو، ۱۳۶۶، ص ۴۲۱). در این راستا «میگر» بر این نظر است که توانمندسازی و افزایش کارایی در بخش کشاورزی منجر می‌شود تا اشتغال‌زایی، امنیت غذایی، بهداشت، حفاظت از محیط زیست و مدیریت منابع طبیعی در مناطق روستایی محقق گردد (Megar, 2004, p 31). به عقیده «فورستر» نیز تکیه بر کشاورزی و توانمندسازی در این بخش از عوامل اصلی کاهش فقر در مناطق روستایی محسوب می‌گردد (Forrester, 2005, p 67). همچنین «تیمر» (Timmer, 1988) بیان می‌دارد که با بهبود بهره‌وری و تولید در بخش کشاورزی علاوه بر اینکه زمین‌داران کارگران بیشتری استخدام می‌کنند، با افزایش محصول زمین‌های کشاورزی، عرضه آن بیشتر می‌شود و قیمت محصول در بازار کاهش می‌یابد که این موضوع علاوه بر تأمین امنیت غذایی همه مردم به مرور سبب افزایش درآمد برای تولیدکنندگان روستایی می‌گردد. در راستای تأیید نقش کشاورزی در بهبود زندگی روستاییان، مطالعه‌ای در ۱۲ کشور آمریکای لاتین انجام شده که نشان می‌دهد «فرایند افزایش سوددهی در بخش کشاورزی بر روی کاهش فقر و شمار فقرا در مناطق روستایی تأثیرگذار بوده است. همچنین در پژوهشی که در ۵ کشور صحرای آفریقا انجام شده، به سادگی ثابت گردیده که افزایش درآمدهای روستاییان از بخش کشاورزی به توانا شدن آنها در سرمایه‌گذاری مجدد در این بخش منجر شده است» (حسن‌زاده و همکاران، ۱۳۸۸ به نقل از: Stamoluis et all, 2003, p 20). از این رو، استمرار کشاورزی و توسعه روستایی، لازم و ملزوم هم هستند. بنحویکه کشاورزی پایدار، اشتغال و درآمد پایدار برای جمعیت روستایی ایجاد کرده، در کنار آن فضای زندگی جامعه روستایی را از نظر هدر رفتن عوامل تولید و منابع آب و خاک و همچنین حفاظت از محیط زیست روستایی به سوی پایداری می‌کشاند (مطیعی‌لنگرودی و همکاران، ۱۳۸۸، ص ۴۲). بنابراین با تکیه بر توسعه این بخش از اقتصاد می‌توان ضمن توانمندسازی اقتصاد روستاها و افزایش بنیه اندوخته-گذاری خانوارهای ساکن در روستاها از طریق سرمایه‌گذاریهای تولیدی (زاهدی‌مازندرانی، ۱۳۸۴، ص ۵۰) و به جریان انداختن این سرمایه‌ها در چرخه تولید و سودآوری در محیطهای روستائی و پویاتر نمودن اقتصاد روستاها، در کنار ارائه امکانات زیربنایی و تسهیلات رفاهی به روستائیان شرایطی را مهیا نمود که روستایی بتواند با تولید بیشتر از راه کشاورزی و کسب درآمد افزون‌تر موجبات برخورداری و رفاه اجتماعی نسبی خویش را فراهم سازد (شمس‌الدینی و همکاران، ۱۳۸۹، ص ۱۲۵).

شناخت محدوده مورد مطالعه:

محدوده جغرافیایی مورد مطالعه را شهرستان رستم یکی از نواحی ۲۷ گانه استان فارس شکل می‌دهد. این شهرستان با ۱۲۰۰ کیلومتر مربع مساحت؛ ۰/۹۷ درصد از مساحت استان فارس را دارا می‌باشد. شهرستان رستم بین ۳۰ درجه و ۱۴ دقیقه عرض جغرافیایی و ۵۱ درجه و ۳۱ دقیقه طول جغرافیایی واقع گردیده است. از طرف شمال به استان کهگیلویه و بویراحمد، از جنوب به شهرستان ممسنی؛ از غرب به شهرستان گچساران و از شرق به شهرستان سپیدان محدود می‌شود. (نقشه شماره ۱). شهرستان رستم قبل از سال ۱۳۸۷ به عنوان بخشی از شهرستان ممسنی و به نام بخش رستم شناخته می‌شد. که بعد از این تاریخ به صورت شهرستان مستقل با مرکزیت شهر مصیری تبدیل شده است (مهندسین مشاور پارس آرایه، ۱۳۸۹).

نقشه شماره ۱، موقعیت جغرافیایی - سیاسی محدوده مورد مطالعه در شهرستان رستم

این شهرستان با ۴۵۳۷۷ نفر جمعیت در سال ۱۳۸۵ متشکل از ۱ نقطه شهری مصیری می‌باشد. تعداد نقاط روستائی رستم به ۱۹۸ سکونتگاه می‌رسد که ۱۷۳ آبادی آن دارای سکنه و جمعیت ثابت هستند. شهرستان رستم از ۲ بخش به نامهای مرکزی و سورنا و ۴ دهستان شکل گرفته است. مجموعه روستاهای دهستان رستم ۱ و ۲ از توابع بخش مرکزی این شهرستان که شامل ۹۱ آبادی و ۲۱۵۲۵ نفر سکنه در سال ۱۳۸۵ می‌باشد، نمونه‌های مطالعه تحقیق را شامل می‌شوند (مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵).

ویژگیهای طبیعی منطقه:

این منطقه در غرب شیراز و شمال شرق کازرون از نقطه نظر زمین‌شناسی در بخش چین‌خوره زاگرس، و در حوزه بین فارس شمالی و دزفول جنوبی از نظر تقسیمات زمین‌شناسی واقع شده است. همچنین این منطقه از فعال‌ترین منشاء زلزله در سرتاسر ایران به شمار می‌آید. از نظر توپوگرافی روستاهای این بخش را می‌توان به سه دسته: جلگه-ای، کوهستانی-پایکوهی و کوهستانی-جنگلی تقسیم نمود (جدول شماره ۱).

جدول شماره ۱، تعداد و درصد روستاهای بخش مرکزی شهرستان رستم بر اساس وضعیت توپوگرافی

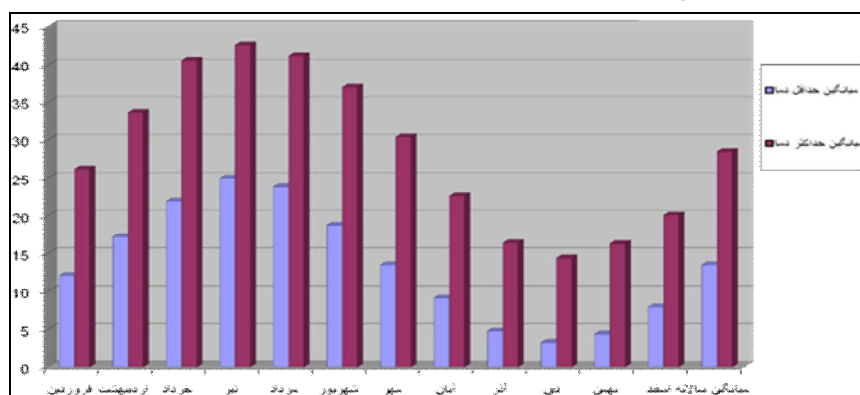
تیب روستا	تعداد آبادی	درصد آبادی
جلگه‌ای	۴۳	٪۴۲/۶
کوهستانی / پایکوهی	۵۳	٪۵۲/۵
کوهستانی / جنگلی	۵	٪۴/۸
جمع	۱۰۱	۱۰۰

مأخذ: مرکز آمار ایران، فرهنگ آبادیهای ممسنی، سال ۱۳۸۵

در توپوگرافی منطقه مورد مطالعه چند مورد را می‌توان از یکدیگر متمایز نمود:

۱- دامنه‌های کم شیب و به طور کلی مناطق دشتی محل توسعه کشاورزی و مراکز جمعیتی می‌باشند؛ ۲- دامنه‌های پرشیب جمعیت کمتری را جذب خود نموده‌اند؛ ۳- قلل و برجستگیهای منطقه با شیب بسیار زیاد، پوشش گیاهی، حیات جانوری و تجمع انسانی کمتری دارد؛ ۴- مساکن و مکان سکونت روستاییان منطقه بیشتر در نقاط دشتی، پایکوهی و کنار مسیر راههای ارتباطی واقع شده‌اند. شهرستان رستم دارای اقلیمی نیمه خشک خفیف با تابستان‌های گرم و زمستان‌های مرطوب و معتدل بوده (البته قسمت‌های شمالی شهرستان از اقلیمی نیمه مرطوب برخوردار است) و حداقل و حداکثر درجه حرارت در این شهرستان برابر با ۴ و ۴۶ درجه گزارش شده است. بطوریکه اختلاف میان میانگین دمای گرم‌ترین ماه سال و میانگین دمای سردترین ماه سال، یعنی دامنه نوسان سالانه برابر با ۲۴/۹ درجه سانتیگراد بوده است. (نمودار شماره ۱).

نمودار ۱، میانگین حداقل و حداکثر دمای ماهیانه در ایستگاه سینوپتیک ممسنی طی سالهای ۱۳۴۶-۷۹

بارندگی در این ناحیه از اوایل آبان شروع و تا اواسط اردیبهشت ادامه دارد و میزان آن از ۳۵۰ میلیمتر تا ۷۰۰ میلیمتر است که به طور متوسط ۵۵۰ میلیمتر می‌باشد. بیشترین بارندگی در ایستگاه باران‌سنجی دزدک دهنو در ماه‌های دی‌ماه با (۱۸۹/۳) و آذرماه با (۱۴۵/۸) رخ می‌دهد و کمترین میزان بارندگی در ماه‌های تیر با (۰/۳) و خرداد با (۰/۷) رخ می‌دهد. (سازمان اقلیم‌شناسی فارس، ۱۳۸۵). (جدول شماره ۲).

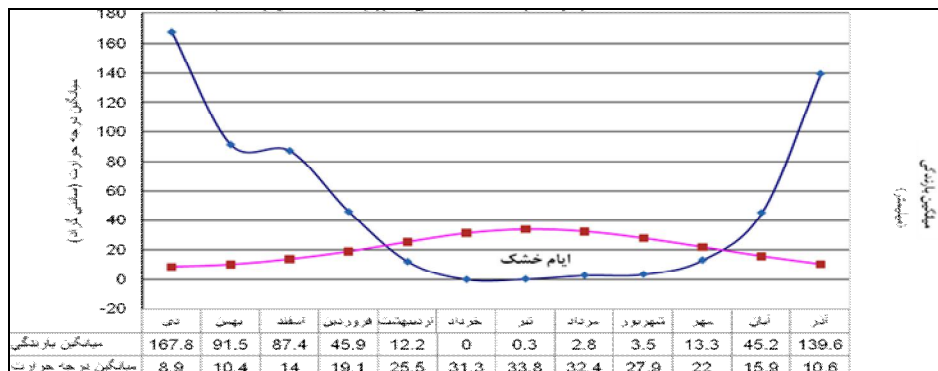
جدول شماره ۲، میانگین بارندگی ماهانه در ایستگاه باران‌سنجی دزدک دهنو طی سال‌های ۱۳۸۹-۱۳۵۵

ماه	میانگین بارندگی دزدک دهنو	میانگین بارندگی ممسنی
فروردین	۵۹/۷	۴۵/۹
اردیبهشت	۱۵	۱۲/۲
خرداد	۰/۷	۰
تیر	۰/۳	۰/۳
مرداد	۱/۹	۲/۸
شهریور	۱/۵	۳/۵
مهر	۹/۸	۱۳/۳
آبان	۴۳/۷	۴۵/۲
آذر	۱۴۵/۸	۱۳۹/۶
دی	۱۸۹/۳	۱۶۷/۸
بهمن	۱۱۸/۹	۹۱/۵
اسفند	۱۰۸/۱	۸۷/۴
جمع سالانه	۶۹۴/۷	۶۱۸/۵

مآخذ: سازمان اقلیم‌شناسی فارس، ۱۳۸۹

همچنین از منحنی آمبرومتریک که برای تعیین نیاز آبی گیاه و نیز نحوه سازگاری جمعیت با شرایط محیطی می‌توان استفاده کرد. این نمودار در منطقه مورد مطالعه به صورت زیر نمایش داده می‌شود.

نمودار شماره ۲، نمودار آمبرومتریک منطقه مورد مطالعه طی سالهای ۱۳۴۶-۷۹

با توجه به آمارهای موجود از ایستگاه هواشناسی، شهرستان رستم از تبخیر و تعرق متوسطی برخوردار بوده است و رطوبت نسبی نسبتاً بالا در بخش اعظم سال مشهود می‌باشد، که بالاترین آن در ماههای دی و بهمن با ۷۷ درصد و کمترین آن با ۲۲ درصد در خرداد مشاهده می‌شود. از لحاظ پراکنش آبخور و وجود منابع آب، پتانسیل‌های آبی منطقه به سه ناحطه زیر تفکیک شده‌اند:

۱- ناحیه تحت پوشش رودخانه دائمی فهلیان و رودخانه شیو و نهرهای موقت آب؛ ۲- ناحیه تحت پوشش چشمه سارها به تعداد ۵۰ چشمه آب دائم و موقت؛ ۳- نواحی تحت پوشش چاهها و منابع آب زیرزمینی با ظرفیت ۵۷ استخر ذخیره آب و تعداد ۱۰۰۰۰ فخره چاه عمیق و نیمه عمیق که در سطح روستاهای شهرستان پراکنده شده‌اند (امور آب ممسنی، ۱۳۸۷).

به لحاظ مطالعات خاکشناسی، خاکهای موجود در منطقه را می‌توان به صورت زیر تقسیم‌بندی نمود:

۱- خاکهای کوهستانی همراه با قلوه سنگهای آهکی و دولومیتی؛ ۲- خاکهای فلات و دامنه‌های نسبتاً مرتفع با ضخامت زیاد متشکل از مارن و آهک (این اراضی جز اراضی بایر محسوب می‌شوند)؛ ۳- اراضی با خاکهای رسی واقع در دشت و خاکهای لومی «سنگین» (این اراضی در کل تحت پوشش گیاهان زراعی قرار دارند)؛ ۴- خاکهای مخروطه افکنه‌ها با مقادیری سیلت و رس؛ ۵- خاکهای مناطق نیمه کوهستانی تا کوهستانی از نوع لیتوسل (خاکهای جوان با ضخامت کم)؛ ۶- خاکهای کوهستانی و فرسایش یافته متشکل از سنگریزه؛ ۷- خاکهای مناطق آبرفتی همراه با محدودیت قلوه سنگ (جهاد کشاورزی فارس، ۱۳۸۵). در کل خاکهای آبرفتی بسیار حاصلخیز موجود در بخشهای مختلف اراضی کشاورزی شهرستان، امکان کشت انواع محصولات زراعی را برای کشاورزان فراهم آورده است. پوشش گیاهی منطقه در ارتباط با میزان بارش، توپوگرافی و ارتفاع از سطح دریا در نقاط مختلف آن متفاوت و عمدتاً از نوع آبنوس، بادام کوهی، گون، مورد، بلوط و ارژن می‌باشد. در این بخش الگوی غالب در مورد فلوردشت به این صورت است که بعد از پوشش گیاهی حاشیه رودخانه‌ها، زمین‌های کشاورزی قرار دارد که در فصل تابستان در آن برنج کشت شده و در فصل پاییز گندم کاشته می‌شود.

ویژگیهای انسانی منطقه:

طبق سرشماری سال ۱۳۸۵، جمعیت شهرستان رستم ۴۵۳۷۷ نفر بوده که تعداد ۵۳۶۵ نفر آن در شهر مصیری و ۴۰۰۱۴ نفر دیگر آن در ۱۷۳ روستای شهرستان ساکن شده‌اند. با توجه به مساحت ۱۲۰۰ کیلومتری شهرستان، تراکم نسبی ۳۷/۸ را شامل می‌شود. همچنین روستاهای مورد مطالعه در محدوده بخش مرکزی شهرستان دارای ۱۸۱۹۰ نفر جمعیت در سال ۱۳۵۵ بوده‌اند که این رقم ضمن افزایش در دوره‌های سرشماری سالهای ۱۳۶۵ و ۱۳۷۵، به ۲۱۵۲۵ نفر در سال ۸۵ رسیده است. در این راستا روند رشد جمعیت روستاهای بخش مرکزی شهرستان بین سالهای ۸۵-۱۳۵۵ دارای نرخ رشد ۱/۷ بوده‌اند. (جدول شماره ۳).

جدول ۳، تعداد جمعیت نقاط روستایی ناحیه مورد مطالعه به تفکیک گروههای جمعیتی در دوره‌های زمانی مختلف (نفر - درصد)

مأخذ: مرکز آمار ایران، فرهنگ آبادیهای شهرستان ممسنی، سالهای ۸۵-۱۳۵۵

طبقات جمعیتی	سال ۱۳۵۵		سال ۱۳۶۵		سال ۱۳۷۵		سال ۱۳۸۵		نرخ رشد
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	
۱-۹۹	۸۴۳	۴/۶۳	۱۳۰۵	۵	۱۸۷۸	۶/۷۳	۱۷۵۶	۸/۱۳	۴/۴۷
۱۰۰-۲۴۹	۵۵۰۸	۳۰/۲	۶۵۴۱	۲۵/۱۴	۴۵۲۷	۱۶/۲۳	۴۳۷۹	۲۰/۳۴	۱/۷۴
۲۵۰-۴۹۹	۵۲۱۶	۲۸/۶۷	۷۸۸۰	۳۰/۲	۶۴۷۴	۲۳/۲	۳۴۰۸	۱۵/۸۳	۴
۵۰۰-۹۹۹	۴۹۸۳	۲۷/۳۹	۵۶۶۳	۲۱/۷	۸۶۱۴	۳۰/۸۸	۸۴۱۸	۳۹/۱۰	۱/۲۹
+۱۰۰۰	۱۶۴۰	۹	۴۶۲۹	۱۷/۷۹	۶۳۹۰	۲۲/۹۱	۳۵۶۳	۱۶/۵	۳/۲۷
جمع کل	۱۸۱۹۰	۱۰۰	۲۶۰۱۸	۱۰۰	۲۷۸۸۴	۱۰۰	۲۱۵۲۵	۱۰۰	۳/۶

بر پایه اطلاعات مندرج در جدول بالا بیشترین افزایش جمعیت مربوط به سالهای ۱۳۵۵ تا ۱۳۶۵ با نرخ رشد ۳/۶ درصد می‌باشد که علت افزایش جمعیت در این دوره را می‌توان ناشی از اثرات انجام اصلاحات ارضی در روستاها، انقلاب اسلامی و شعار رفع محرومیت توأم با افزایش فرزندزایی و کاهش مرگ و میر دانست، که این موارد منجر به افزایش زاد و ولد و جمعیت روستاها در منطقه گردید. در دهه ۱۳۶۵ تا ۱۳۷۵ علیرغم توجه دولت به رفع فقر و بالابودن نرخ زاد و ولد در منطقه جمعیت روستایی بخش با رشد ۰/۶ درصد افزایش ناچیزی داشته است. که بیشتر به دلیل مهاجرت روستاییان منطقه به شهر مصیری و دیگر شهرهای اطراف برای برخورداری از امکانات معیشتی بوده است. در دهه ۸۵-۷۵ به رغم برنامه‌ریزی بخش‌های دولتی و اجرای طرح هادی به همراه خدمات‌رسانی به روستاهای منطقه، ضمن خالی از سکنه شدن ۱۳ روستای بخش از جمعیت، میزان سکنه روستاهای مورد مطالعه با کاهش جمعیت و نرخ رشد منفی ۲/۵ درصد همراه بوده است. علت اصلی این کاهش جمعیت را باید در مهاجرت روستائیان ناحیه به شهرهای مصیری، نورآباد، یاسوج و دیگر سکونتگاههای منطقه به منظور دستیابی به شغل، رفع بیکاری و افزایش درآمد دانست. همچنین در سال ۱۳۸۵، جمعیت روستاهای بخش مورد مطالعه ۲۱۵۲۵ نفر بوده که نزدیک به ۴۰ درصد از این تعداد متعلق به روستاهای دارای ۹۹۹-۵۰۰ نفر سکنه بوده‌اند. بر پایه آمار سال ۱۳۸۵ از تعداد ۱۹۷۶۰ نفر جمعیت بالای ۶ سال بخش مرکزی شهرستان رستم، ۱۵۹۶۰ نفر معادل با ۸۰ درصد باسواد و ۳۸۰۰ نفر برابر با ۲۰ درصد از افراد واجد شرایط منطقه مورد مطالعه بی‌سواد بوده‌اند. همچنین از مجموعه ۹۱

روستای بخش مورد مطالعه ۳۷۹۴ واحد مسکونی وجود داشته است. که این تعداد واحد مسکونی ۷۸۱۲ خانوار را در خود جای داده‌اند. بعد خانوار در منطقه نیز ۴/۸ نفر می‌باشد. (جدول شماره ۴).

جدول شماره ۴، تعداد جمعیت، خانوار و نرخ سواد به تفکیک زن و مرد در منطقه مورد مطالعه سال ۱۳۸۵

بی سواد			باسواد			جمعیت					
زن	مرد	کل	زن	مرد	کل	بعد خانوار	خانوار	زن	مرد	کل	کانون جمعیتی
۵۴۴۳	۳۱۱۵	۸۵۵۸	۱۶۰۲۹	۱۷۲۸۳	۳۳۳۱۲	۵	۹۱۳۴	۲۳۱۹۰	۲۲۱۸۷	۴۵۳۷۷	شهرستان رستم
۲۴۵۷	۱۳۴۳	۳۸۰۰	۷۶۲۴	۸۳۴۱	۱۵۹۶۵	۴/۹	۴۴۱۸	۱۰۸۹۰	۱۰۶۳۵	۲۱۵۲۵	بخش مرکزی
۵۳۸	۲۷۲	۸۱۰	۲۰۳۹	۲۱۱۱	۴۱۵۰	۴/۵	۱۱۷۸	۲۷۸۱	۲۵۸۳	۵۳۶۵	شهر مصیری

مأخذ: مرکز آمار ایران، فرهنگ آبیهای ممسنی ۱۳۸۵

به لحاظ اشتغالزایی بیش از ۸۰ درصد از ساکنین این بخش به کشاورزی و فعالیتهای وابسته به آن اشتغال دارند. به عبارت دیگر کل شاغلین روستاهای بخش مورد مطالعه در سال ۱۳۸۵، ۴۸۶۳ نفر بوده‌اند که از این تعداد ۶ درصد از شاغلین را خانم‌ها و ۹۴ درصد را مردان تشکیل داده‌اند.

توانمندی‌های بخش کشاورزی در منطقه:

در سال ۱۳۸۷ سطح کل اراضی کشاورزی شهرستان رستم بالغ بر ۱۸۲۳۰ هکتار بوده که قریب به ۱۰۶۴۰ هکتار را اراضی آبی و ۷۱۵۰ هکتار آن را اراضی دیم و ۴۴۰ هکتار آن را مرکبات و زیتون تشکیل می‌دهد (جدول شماره ۵).

جدول شماره ۵، سطح زیر کشت، اراضی زراعی و آیش در شهرستان رستم و دهستان‌های مورد مطالعه به هکتار

شرح	شهرستان رستم	دهستان رستم یک	دهستان رستم دو	شهر مصیری
زیر کشت زراعی	۱۴۴۵۶	۴۳۵۵	۳۲۲۳	۷۲۲
آیش - زراعی	۱۶۸۸	۳۸۲	۱۰۹	۵۰
زراعی آبی	۷۴۶۹	۲۱۶۲	۲۴۶۵	۶۱۶
باغ آبی	۲۲۳	۶۹	۱۴	۲۶
زراعی دیم	۸۶۷۵	۲۵۷۵	۸۶۸	۱۵۶
باغ دیم	۸۰	۴۲	-	۳۸

مأخذ: جهاد کشاورزی شهرستان ممسنی، ۱۳۸۴

با توجه به میزان نسبتاً فراوان نزولات جوی و وجود منابع سرشار آب زیرزمینی و سطحی، کشاورزی از جمله مهم‌ترین ارکان اقتصادی در محدوده بخش مرکزی شهرستان رستم اعم از مناطق شهری و روستایی به شمار می‌رود. در حال حاضر از میان محصولات زراعی سالانه، محصول گندم به عنوان اولین و مهمترین محصول تولیدی کشاورزان رستم بیشترین سطح زیر کشت زمین‌های کشاورزی را به خود اختصاص داده است و پس از آن کاشت برنج، جو، ذرت و کلزا به عنوان مهم‌ترین محصول تولیدی نقش اساسی در اقتصاد روستاهای شهرستان ایفا می‌نماید. در سه سال اخیر (۱۳۸۶-۱۳۸۹) به دلیل کاهش بارندگی و به تبع خشکسالی؛ کشت برنج بنا بر نیاز فراوان به آب در روستاها تقریباً غیرممکن گردیده و زارعان مجبور به آیش زمین و یا کشت ذرت و محصولات جالیزی (هندوانه، خربزه، خیار) شده‌اند که این به نوبه خود گاهاً سبب کاهش نسبی درآمد و تغییر در وضعیت معیشتی روستائیان گردیده است (جدول شماره ۶).

جدول شماره ۶، وضعیت سطح زیرکشت و میزان تولید محصولات زراعی در فضای باز شهرستان رستم، ۱۳۸۷

میزان تولید /تن			سطح زیرکشت/ هکتار			نوع محصول
دیم	آبی	جمع	دیم	آبی	جمع	-
۲۸۰۰	۲۶۱۸۰	۲۸۹۸۰	۳۵۰۰	۷۷۰۰	۱۱۲۰۰	گندم
۲۳۸۰	-	-	۳۴۰۰	-	-	جو
-	۳۶۰۰۰	-	-	۴۵۰۰	-	انواع برنج زودرس
-	۲۰۰۰	-	-	۵۰۰	-	برنج محلی
-	-	۱۳۳۰۰	-	-	۱۹۰۰	ذرت
-	-	۲۵۲۰	-	-	۱۴۰۰	کلزا
-	-	۱۴۰۰۰	-	-	۷۰۰	انواع جالیز

مأخذ: جهاد کشاورزی رستم، ۱۳۸۷

علاوه بر زراعت؛ فعالیت‌های باغداری نیز از جمله فعالیت‌های وابسته به بخش کشاورزی در محدوده مورد مطالعه است. در این زمینه می‌توان گفت سطح زیر کشت باغات شهرستان رستم در سال ۱۳۸۴ برابر با ۳۰۳ هکتار بوده است. و از میان محصولات باغی رستم کشت زیتون، مرکبات، انجیر دیم، گردو و بادام از مهم‌ترین محصولات تولیدی شهرستان می‌باشد. در سالهای اخیر با استفاده از ارائه تسهیلات بانکی، تلاشهایی در جهت افزایش سطح زیر کشت باغات شهرستان (به ویژه کشت بادام و مرکبات) به سطح ۲۰۰۰ هکتار توسط مردم و جهاد کشاورزی ناحیه صورت گرفته است. از دیگر فعالیت‌های وابسته به بخش کشاورزی می‌توان به پرورش ماهی و زنبور عسل در شهرستان اشاره نمود. بطوریکه با وجود رودخانه تنگ شیو و فهلیان جهاد کشاورزی اقدام به احداث سایت پرورش ماهی سردابی در منطقه به ظرفیت ۶۰۰ تن و قابل افزایش به یک هزار تن و نیز احداث پرورش ماهی در بخشی دیگر از شهرستان به ظرفیت ۳۰۰ تن نموده است. با این حال با توجه به پتانسیل‌های آبی در محدوده مورد مطالعه اقدامات صورت گرفته جهت ایجاد زیستگاهها و پرورش آبزیان از جمله ماهی بسیار محدود و ناکافی بوده است. در رابطه با پرورش زنبور عسل نیز با توجه به آب و هوای کوهستانی و وجود شرایط مساعد، در محدوده مورد مطالعه اقدامات نسبتاً قابل توجهی در این زمینه صورت پذیرفته است. بنحویکه بر پایه آمار سال ۱۳۸۴ جهاد کشاورزی ممسنی در کل شهرستان رستم تعداد ۳۹۲۱ کندوی زنبور عسل وجود داشته که این تعداد کندو، ۴۲۰۶۴ تن عسل با موم در سال تولید داشته‌اند (جدول شماره ۷).

جدول شماره ۷، تعداد کندو و میزان عسل تولیدی در منطقه مورد مطالعه، سال ۱۳۸۴

مکان فعالیت	تعداد کندوی زنبور	تولید عسل با موم
شهرستان رستم	۳۹۲۱	۴۲۰۶۴
بخش مرکزی	۹۱۶	۱۰۳۵۴
دهستان رستم یک	۷۱۶	۸۳۴
دهستان دو	۲۰۰	۲۰۱۴
شهر مصیری	۱۹۷۸	۲۴۲۷۴

مأخذ: جهاد کشاورزی شهرستان ممسنی، ۱۳۸۴

در زمینه انجام فعالیتهای دامداری و مرغداری در شهرستان با توجه به استعداد بالقوه منطقه در خصوص نگهداری دام و احداث واحدهای صنعتی دامداری در سال ۱۳۸۷ تعداد ۵۹۸۴۴ رأس دام کوچک و ۱۱۱۲۱ رأس دام بزرگ، ۹۰۰ تک سم و دو واحد مرغداری بزرگ صنعتی در شهرستان رستم وجود داشته است (جدول شماره ۸).

جدول شماره ۸، تعداد رأس دام سبک و سنگین در شهرستان رستم، سال ۱۳۸۷

نوع دام	تعداد - رأس	نوع دام	تعداد - رأس
گوسفند و بره	۲۳۶۸۱	گاو دورگ	۷۰۲
بز و بزغاله	۳۶۱۶۳	گاو بومی	۹۱۸۷
گاو اصیل	۱۷۲	گاو شیری صنعتی	۴۰
گوساله پرواری	۱۰۲۰	تک سم	۹۰۰
طیور بومی	۸۸۳۱۳	طیور گوشتی صنعتی	۴۰۰۰۰

مأخذ: جهاد کشاورزی شهرستان رستم، ۱۳۸۷

بر اساس آمار مندرج در جدول فوق شهرستان رستم به لحاظ داشتن تعداد دام و طیور در منطقه دارای قابلیت مهمی می باشد. بطوریکه در سال ۸۴ از این تعداد دام ۴۹۴۸/۶۸۲ هزار تن شیر و ۱۹/۸۰۹ هزار تن تخم مرغ تولید داشته است. همچنین قریب به ۹۵ درصد از دامداری و دامپروری ها در نواحی روستایی مکان گزینی شده اند که این عامل توانسته نقش مهمی را در ایجاد درآمدزایی و بالطبع توسعه روستاهای ناحیه ایفا نماید.

تجزیه و تحلیل یافته ها:

همانطور که در مطالب فوق نوشته شد، شهرستان رستم و بالأخص روستاهای بخش مرکزی این شهرستان به لحاظ ویژگیهای طبیعی اعم از دارابودن منابع آب و خاک و نیز دیگر قابلیتهای محیطی در سطح بالای توانمندی به منظور زمینه سازی جهت انجام فعالیتهای کشاورزی و بالطبع توسعه و آبادانی نواحی سکونتگاهی روستایی برخوردار است. برای دریافت تحلیلی دقیق تر از ویژگیهای موجود در ناحیه مورد مطالعه از جدول ارائه توانها و تنگناها استفاده شده است. در این راستا با تجزیه و تحلیل و سنجش محیط داخلی ناحیه، نقاط قوت و ضعف درونی ناحیه شناسایی شده و همچنین با کند و کاو و عوامل تأثیرگذار محیط خارجی، فرصتها و تهدیدهایی که در ارتباط با موضوع مورد مطالعه، ناحیه را تحت تأثیر قرار می دهد، بررسی و تحلیل شده است.

جدول شماره ۹، توانها، تنگناها و فرصتهای زمینه ساز رشد و توسعه در ناحیه مورد مطالعه

نقاط قوت (Strengths)	<p>۱- وجود آب رودخانه‌های فهلیان و شیو به همراه چشمه‌سارها و منابع مهم آب زیرزمینی در منطقه که با مدیریت صحیح و هماهنگی، کانال‌کشی، زهکشی و نظم‌دهی مناسب می‌توان اکثر زمینهای زراعی روستاهای این بخش را آبیاری نمود.</p> <p>۲- خاکهای آبرفتی بسیار حاصلخیز موجود در بخشهای مختلف اراضی زراعی و باغی شهرستان، که امکان کشت انواع محصولات زراعی و باغی را برای بهره‌برداران منطقه فراهم آورده است.</p> <p>۳- میانگین ۵۵۰ میلیمتر بارندگی در سال به همراه رطوبت نسبی مساعد در منطقه سبب آبیاری و کشت محصولات به ویژه کشت دیم را مهیا می‌سازد.</p> <p>۴- شیب کم و سطح هموار بیش از ۴۰ درصد از مناطق روستایی و اراضی کشاورزی منطقه که امکان کشت وسیع و مکانیزه را برای زارعان فراهم نموده است.</p> <p>۵- واقع شدن روستاهای بخش مرکزی این شهرستان در مسیر راه اصلی استانهای جنوبی و غربی کشور (منجمله فارس - کهگیلویه - خوزستان) و نزدیکی به شهر مصیری مرکز شهرستان، شهر نورآباد مرکز ممسنی و حتی شهر یاسوج مرکز استان کهگیلویه و بویراحمد، که امکان بازاریابی و فروش محصولات تولیدی موجود در منطقه اعم از محصولات زراعی، باغی و دامی را فراهم آورده است.</p> <p>۶- بالا بودن سطح سواد در بخش مرکزی شهرستان رستم در حدود ۸۰ درصد که این نشان از نیروی انسانی توانمند و مستعد در منطقه جهت توسعه و آبادانی روستاها دارد.</p> <p>۷- به لحاظ اجتماعی، هم‌فرهنگ و هم قوم بودن ساکنین شهرستان به ویژه روستاهای منطقه باعث بالا رفتن سطح مشارکت و اعتماد اجتماعی در بین اهالی منطقه گردیده است. که این عامل می‌تواند نقش مهمی در آبادانی ناحیه داشته باشد.</p> <p>۸- حمایت همه‌جانبه و ارائه تسهیلات خدماتی و مالی از سوی جهاد کشاورزی شهرستان بالأخص وجود مروجین متخصص در امور زراعت و دام در ناحیه خود پتانسیل بالایی در جهت توسعه فعالیتهای کشاورزی منطقه است.</p> <p>۹- وجود موقعیت مناسب تجاری، بازاری، اقتصادی و کشاورزی در شهرستان رستم و شهر مصیری.</p> <p>۱۰- وجود مکانها، نواحی و فضاهای دارای پتانسیل سرمایه‌گذاری توسعه کشاورزی در شهرستان.</p>
نقاط ضعف (Weakness e)	<p>۱- عدم وجود نگاه مدیریتی علمی برای هدایت سرمایه‌ها و استفاده مناسب از آنها در توسعه این بخش.</p> <p>۲- وجود آسیب‌های اجتماعی در شهرستان در اثر بیکاری و عدم امکان فعالیت.</p> <p>۳- عدم دسترسی مناسب روستاییان به خدمات اجتماعی مورد نیاز توسعه در شهرستان.</p> <p>۴- تمایل جوانان روستاها به زندگی در شهرها به علت وجود خدمات و امکانات بیشتر در این سکونتگاهها.</p> <p>۵- ضعف سیستم حمل و نقل موجود بین روستاهای منطقه اعم از شبکه ارتباطی و وسائط نقلیه.</p> <p>۶- وجود بلایای طبیعی در نواحی کوهستانی از جمله سیل و لغزش زمین.</p> <p>۷- عدم هماهنگی و همکاری بین نهادهای محلی و دولتی در امر اجرای برنامه‌های توسعه.</p> <p>۸- عدم توانایی مالی زارعین و محدودیت دسترسی تولید کنندگان به تسهیلات کم بهره و ارزان قیمت.</p> <p>۹- عدم دسترسی به ماشین آلات مناسب کاشت، داشت و برداشت بدلیل تناوب کشت گندم یا برنج در اراضی آبی و محدودیتهای موجود در فرایند تولید و تأمین و واردات ماشین آلات خاص.</p> <p>۱۰- محدودیتهای سرمایه‌گذاری دولتی در زمینه‌های اجرای طرحهای کشاورزی و دامی به ویژه طرحهای بزرگ تأمین آب.</p> <p>۱۱- مشکل خشکسالی و کاهش تدریجی منابع تحت الارضی و افت شدید تولید در دیمزارها.</p> <p>۱۲- کوچک بودن قطعات و پایین بودن ضریب مکانیزاسیون در اینگونه اراضی.</p>

<p>۱- افزایش توان ساکنین شهرستان و دیگر استانهای مجاور و تمایل آنان به سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی.</p> <p>۲- وجود شرایط مناسب برای توسعه فعالیتهای کشاورزی در شهرستان با توجه به توانایی بالقوه منطقه.</p> <p>۳- وجود نیروی کار ارزان و فراوان در شهرستان جهت استفاده از آنان در رونق بخش کشاورزی و بالطبع توسعه روستاها.</p> <p>۴- استفاده از مشارکت نهادهای دولتی و نیز بخش خصوصی به سرمایه‌گذاری در کشاورزی و بهره‌برداری بهینه از این قابلیتهای در راستای درآمدزایی و توسعه روستاها.</p> <p>۵- استفاده از مشارکت ساکنین شهرستان برای انجام هرگونه فعالیتهای گروهی کشاورزی و توسعه روستایی.</p> <p>۶- ارتباط میان شهر و روستاهای شهرستان و موقعیت واسطه‌ای شهرستان در منطقه جنوب غرب کشور</p> <p>۷- تنوع در تنوع شرایط محیطی و طبیعی منطقه و اعمال سیاستهای حمایتی در زمینه انجام فعالیتها.</p> <p>۸- تلاش در جهت مشارکت مردم، شوراها و نهادهای مردمی دولتی و غیردولتی در پروژه‌های محلی.</p>	<p>فرصت‌ها (Opportunity)</p>
<p>۱- عدم وجود صنایع اشتغال‌زا در شهرستان و خروج نیروی کار به شهرها و استانهای مجاور.</p> <p>۲- خروج سرمایه و کاهش درآمد شهرستان در اثر خروج نیروی کار.</p> <p>۳- فقدان طرح‌های فرادست توسعه‌ای در منطقه.</p> <p>۴- افزایش سیر مهاجرت از روستاهای بخش به شهر مصیری و بروز مشکلات شهری در ناحیه.</p> <p>۵- پایین بودن کیفیت حمل و نقل درون و برون شهری در شهرستان.</p> <p>۶- عدم شناخت کافی مسوولان شهرستان از امکانات و توانمندیهای موجود در ناحیه.</p> <p>۷- کمبود نیروی متخصص و آموزش دیده در امر برنامه‌ریزی کشاورزی و توسعه روستایی در کادر اداری شهرستان.</p> <p>۸- نبود ایده مثبت در تصمیم‌گیری‌های استانی نسبت به شهرستان رستم.</p>	<p>تهدیدها (Threats)</p>

مأخذ: مطالعات میدانی، ۱۳۸۹.

جمع‌بندی و ارائه پیشنهادها:

در راستای رسیدن به توسعه پایدار ملی در کشور؛ برنامه‌ریزی به منظور آبادانی و توسعه جوامع روستایی که سالها با فقر و عقب ماندگی مضاعف روبه‌رو بوده‌اند بسیار مهم؛ و از شروط اولیه دستیابی به توسعه همه جانبه ملی می‌باشد. در این فرایند آگاهی و داشتن شناختی جامع از مجموعه امکانات، توانمندیها و پتانسیل‌های محیطی اعم از طبیعی و انسانی موجود در هر ناحیه جغرافیایی می‌تواند به عنوان اصلی مثبت در تهیه، تدوین و اجرای برنامه‌ها به شمار آید. پژوهش حاضر که با هدف شناخت و بررسی بنیان‌ها و پتانسیل‌های محیطی روستاهای بخش مرکزی شهرستان رستم اعم از طبیعی و انسانی آن به ویژه توجه به قابلیتهای توسعه «فعالتهای کشاورزی» به عنوان مهم‌ترین رکن از فرایند توسعه روستایی انجام گرفته است. گواه از آن دارد که: مجموعه روستاهای این شهرستان به لحاظ ویژگیهای محیطی دارای قابلیت بالقوه و بالفعل بالایی جهت انجام و توسعه فعالیتهای کشاورزی و دیگر عملکردهای اقتصادی- خدماتی وابسته به آن در ناحیه می‌باشند. که این پتانسیل در کنار بسط و گسترش فعالیت صنایع تبدیلی و تکمیلی همراه با رونق بخشیدن به عامل تجارت در منطقه می‌تواند با مدیریتی خردمندانه و هماهنگی توأم با مشارکت همه‌جانبه روستاییان زمینه و شرایط دستیابی به توسعه پایدار منطقه را فراهم بیاورد. به عبارت دیگر توجه و تکیه بر بنیان‌های محیطی ناحیه اعم از شهر و روستاها در قالب ارائه و اجرای برنامه‌های مدون توسعه که برگرفته از پتانسیلها و تنگناهای طبیعی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی خود نواحی سکونتگاهی باشد، بهترین راهبرد جهت نیل به توسعه و آبادانی در نواحی روستایی منطقه می‌باشد. بدین ترتیب راهکارهای زیر ارائه می‌شود:

- تدوین سند توسعه پایدار روستاهای شهرستان با توجه به قابلیت‌ها و پتانسیل‌های موجود در ناحیه؛
- مدیریت صحیح منابع آب و خاک در منطقه به منظور نزدیک‌شدن به تعادلها در زمینه بازده عوامل تولید کشاورزی با تکیه بر سرمایه‌گذاری بخش‌های دولتی، خصوصی و تعاونی؛
- تأمین اعتبارات و تخصیص وام‌های بلند مدت به روستاییان به ویژه کشاورزان نوپا جهت انجام فعالیتهای کشاورزی؛
- ایجاد و توسعه کارخانجات و صنایع تبدیلی و تکمیلی (خصوصاً صنایع کاربر و کوچک مرتبط با حبوبات، لبنیات و گوشت) در منطقه مورد مطالعه به منظور فراهم نمودن زمینه اشتغال دائم برای روستاییان و در نتیجه تثبیت جمعیت؛
- فراگیر کردن سطح پوشش بیمه محصولات کشاورزی در مقابل عوامل طبیعی نظیر خشکسالی، سرمازدگی، سیل و ...؛
- تقویت شبکه بازاریابی محصولات و پیوند آن با دیگر بازارهای منطقه به منظور کوتاه کردن دست واسطه‌ها در روستاها؛
- احداث کانال‌های آبیاری، جاده‌های بین مزارع، تسطیح اراضی، احداث زهکش و اجرای آبیاری نوین و حفر و تجهیز چاههای کشاورزی در ناحیه به منظور بالا رفتن راندمان تولید و بالطبع افزایش درآمد روستائیان؛
- احداث مجتمع‌های دامپروری و ارائه تسهیلات دامپزشکی و بهداشتی مورد نیاز به دامداریهای موجود در ناحیه؛
- تدوین برنامه‌های مدون و صحیح در جهت تبدیل این منطقه جغرافیایی به قطب کشاورزی استان با توجه به قابلیت‌های بالای بخش در زمینه توسعه فعالیت‌های بخش کشاورزی و توسعه روستاها.

منابع :

۱. آسایش، حسین، ۱۳۸۲، برنامه‌ریزی روستایی در ایران، انتشارات دانشگاه پیام نور، چاپ پنجم، تهران.
۲. افراخته، حسن، ۱۳۸۷، مقدمه‌ای بر برنامه‌ریزی سکونتگاههای روستایی، انتشارات گنج هنر، چاپ اول، تهران.
۳. تودارو، مایکل، ۱۳۶۶، توسعه اقتصادی در جهان سوم، ترجمه غلامعلی فرجادی، جلد اول و دوم، چاپ سوم، انتشارات سازمان برنامه و بودجه، تهران.
۴. جمعه‌پور، محمود، ۱۳۸۴، مقدمه‌ای بر برنامه‌ریزی توسعه روستایی دیدگاهها و روشها، سمت، چاپ اول، تهران.
۵. جهاد کشاورزی شهرستان ممسنی، ۱۳۸۴، میزان اراضی زراعی و باغی شهرستان ممسنی، نورآباد.
۶. جهاد کشاورزی شهرستان رستم، ۱۳۸۷، گزارش تعداد دام سبک و سنگین در شهرستان رستم، مصیری.
۷. حسن‌زاده، داوود و اصغر ایزدی جیران، ۱۳۸۸، «بررسی جایگاه توسعه پایدار در اجتماعات روستایی ایران»، نامه علوم اجتماعی، دوره ۱۷، شماره ۳۶، صص ۵۷-۲۷.
۸. رضوانی، محمدرضا، ۱۳۸۳، مقدمه‌ای بر برنامه‌ریزی توسعه روستایی در ایران، نشر قومس، چاپ اول، تهران.
۹. رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا و مرتضی توکلی، ۱۳۸۲، «رفاه اجتماعی روستایی رویکردی شناختی در تبیین معرفتها»، فصلنامه مدرس، دوره ۷، شماره ۲، صص ۸۳-۶۱.

۱۰. زاهدی‌مازندرانی، محمدجواد، ۱۳۸۴، «توان پس‌انداز خانوارهای روستایی و آثار آن بر مشارکت روستائیان در فرایند توسعه»، فصلنامه اقتصاد کشاورزی و توسعه، شماره ۴۹، صص ۶۲-۲۷.
۱۱. سازمان اقلیم‌شناسی فارس، ۱۳۸۴، گزارش وضعیت اقلیمی شهرستانهای استان فارس، شیراز.
۱۲. سعیدی، عباس، ۱۳۸۱، مبانی جغرافیای روستایی، چاپ سوم، انتشارات سمت، تهران.
۱۳. سعیدی، عباس، ۱۳۷۷، «توسعه پایدار و ناپایداری توسعه روستایی در ایران»، فصلنامه مسکن و انقلاب، تهران، صص ۲۲-۱۶.
۱۴. شکوری، علی، ۱۳۸۰، «پژوهشی در توسعه و نابرابری مناطق روستایی (روستاهای برگزیده شهرستان مرند)»، فصلنامه پژوهشهای جغرافیایی، شماره ۴۱، صص ۶۹-۵۳.
۱۵. شمس‌الدینی، علی و محسن صیدالی، ۱۳۸۹، «جایگاه کشاورزی در برپایی و توسعه روستاهای دهستان فهلیان (شهرستان ممسنی)»، فصلنامه جغرافیایی سرزمین، سال ۷، شماره ۲۵، صص ۱۳۳-۱۲۱.
۱۶. ضیاءتوانا، محمدحسن و علی شمس‌الدینی، ۱۳۸۹، «کارکردهای شهری در توسعه روستایی، مورد: نورآباد و روستاهای پیرامون»، فصلنامه جغرافیای انسانی، سال ۲، شماره ۳، صص ۶۱-۴۵.
۱۷. مرکز آمار ایران، ۱۳۵۵، ۱۳۶۵، ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵، فرهنگ آبادیهای شهرستان ممسنی، تهران.
۱۸. مطیعی‌لنگرودی، سیدحسن و ابراهیم شمسایی، ۱۳۸۸، توسعه و کشاورزی پایدار (از دیدگاه اقتصاد روستایی)، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ اول، تهران.
۱۹. مهدوی، مسعود و علی‌اکبر نجفی‌کانی، ۱۳۸۴، «دهیاری‌ها، تجربه‌ای دیگر در مدیریت روستاهای ایران»، فصلنامه پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۵۳، صص ۳۹-۲۱.
۲۰. مهدوی، مسعود، ۱۳۸۱، مقدمه‌ای بر جغرافیای روستایی ایران، انتشارات سمت، چاپ چهارم، تهران.
۲۱. مهندسین مشاور سبز اندیش پایش (ساپ)، ۱۳۸۵، «تدوین شاخص‌های توسعه پایدار روستایی در سطح ملی، منطقه‌ای و محلی»، دفتر برنامه‌ریزی توسعه روستایی وزارت جهاد کشاورزی، ویرایش اول، تهران.
۲۲. مهندسین مشاور پارس آرایه، ۱۳۸۹، مطالعات و گزارش طرح جامع شهر مصیری، سازمان مسکن و شهرسازی، گزارش اولیه، شیراز.
۲۳. مؤسسه توسعه روستایی، ۱۳۸۱، گزارش هم‌اندیشی توسعه روستایی، همایش چالش‌ها و چشم‌اندازهای توسعه ایران، موسسه عالی آموزش و پژوهش مدیریت و برنامه‌ریزی، شماره محور ۲۴، تهران.
۲۴. وثوقی، منصور و علی ایمانی، ۱۳۸۹، «آینده توسعه روستایی و چالش‌های پایداری»، مجله توسعه روستایی، دوره ۱، شماره ۲، صص ۴۵-۲۳.

25. Hunter, G. 1980, Agricultural Development and rural, London: Roulledge.
26. Forrester. B. 2005, All Teams Are Created Equal: How Employee empowerment Really works, Sage, New Berry Park.
27. Meagar . A. 2004, Empowerment: what is it, meb University Press Group & Management, pp. 29-31 .
28. Pomeroy, Ann. 2002, A social Approach to Rural Development. New Zealand, Wellington: rural Affairs Coordinator Sector Performance Policy, ministry of Agriculture and Forestry.
29. Timmer, C.P., 1988, The Agricultural Transformation, In H. Chenory and IN and Srinivasan, Handbook of development economics, Vol. 1, Amsterdam: N1. North Holland.
30. Stamoulis, K. and Zezza. A. 2003, A Conceptual Framework for National Agricultural, Rural development and food Security Strategies and policies. ESA working paper. No03-17.

31. World Bank. 2001, Attacking poverty. World Development Report 2000/2001, world Bank.
32. Zeller, M. 2006, Rural development theory and policy, Germany: University of hohenheim.